

Van Ulucamii'nin planı

ri Bildirileri (25-26 Nisan 1994), Konya 1995, s. 53-67; a.mlf., *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı I-Van*, Ankara 2000, s. 28-34; a.mlf., "Eski Vandaki Mimari Anıtlar", *Kültür ve Sanat*, sy. 32, Ankara 1996, s. 19-24; Faiz Demiroğlu, "Vanda Ulu Camii", *İkinisan Gazetesi*, sy. 119, Van 07 Mart 1958; a.mlf., "Vanda Ulu Camii", a.e., sy. 120, 08 Mart 1958; G. Schneider, "Rekonstruktionen Seldschukischer Moscheen", *STY*, II (1968), s. 134-141; Oktay Aslanapa, "1970 Van Ulu Camii Kazısı", a.e., IV (1971), s. 1-15; a.mlf., "Kazısı Tamamlandıktan Sonra Van Ulu Camii", a.e., V (1973), s. 1-25; Selçuk Mülayim, "Van Ulu Camii Süsleme Özellikleri", *Erdem*, VI/16, Ankara 1990, s. 231-234; Mehmet Top, "Van Mihrapları", *Dünyada Van*, sy. 11, Van 1998, s. 16-19.

H. BANU KONYAR

Zile Ulucamii. Tokat'ın Zile ilçesinde yer almaktadır. Nasuh Paşa Camii adıyla da tanınan yapının son cemaat mahallinde bulunan ve ilk yapıya ait olan inşa kitâbesinden, Selçuklu Sultanı III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in saltanatı esnasında 665 (1266-67) senesinde Muhammed Zalûfî b. Ebû Ali tarafından yaptırıldığı anlaşılmakta ve Sadrazam Nasuh Paşa'nın Zile voyvodalıği sırasında (1611-1614) onun sağladığı maddî imkânlarla tamir edildiği bilinmektedir. Bu tamire ait kitâbe de son yenileme esnasında inşa kitâbesinin altına yerleştirilmiştir. XX. yüzyılın başlarında harap duruma gelen yapı yıktırılarak yerine bugünkü cami inşa edildiğinden ilk yapının mimarisi hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Zile Kaymakamı Süleyman Necmi Bey'in girişimi ve yöre halkının yardımlarıyla 1909'da yaptırılan bugünkü yapı keme taştan inşa edilmiştir. Kare planlı olan yapı yüksek sekizgen kasağa oturan tromplu kub-

be ile örtülüdür. Köşelerdeki yüksek tutulmuş sekizgen gövdeli ağırlık kuleleri de kubbe ile örtülmüştür. Harimi pandantiflerle geçişi sağlanan üç kubbe ile kuzeve doğru genişletilen caminin önünde üç bölümlü son cemaat mahalli yer alır. Dört mermer sütun üzerinde ortada ikisi mukarnaslı, yanlarda diğer ikisi baklavalı başlıklara oturan yuvarlak kemerli açıklıklı son cemaat yerinin üstü pandantiflerle geçişi sağlanan üç kubbe ile örtülüdür. Orta bölümde yer alan taçkapının tasarımında renkli taş panolar, iri silmeler ve mukarnas taklidi düzenleme dikkat çekicidir. Geniş bir niş içine alınan kapı kemeri üzerinde ve yan duvarlarda yenilemeye ait tarih kitâbeleri yer almaktadır. Nişin iki köşesi koyu renkli mermer sütunçelerle yumuşatılmıştır. Ahşap kapı kanatları iri madyonlu üçer aynalı olarak düzenlenmiş, bitkisel dekorlu bordürle çevrelenmiştir. Üstteki iki aynayı ayıran yüzeyde küfi kitâbeler mevcuttur.

Eklektik etkiler taşıyan dış cephede, dolanan konsol dizili saçakta ve alt pencereleri çevreleyen kaş kemerli çökertme çerçeveler dışında süsleme bulunmamaktadır. Üst sırada yuvarlak kemerli üçlü pencerelere sahip yapıda yüksek kasağın her yüzünde yuvarlak kemerli ikişer pencere

Zile Ulucamii'nin tamir kitâbesi

Zile Ulucamii'nin taçkapısı

açılmıştır. Son cemaat yerindeki taçkapı dışında iki yanda yer alan yuvarlak kemerli kapıların üstleri yarım kubbe ile örtülü ahşap saçaklarla zenginleştirilmiştir. Harimde merkezî kubbeyi kuzey yönünde taşıyan iki serbest pâyeye kare kesitli olup köşeleri ve altlı üstlü çevresi kaval silmelerle yumuşatılmıştır. Kesme taş malzemeye yapılan mihrap üç yönde kıvrık dallı, bitkisel süslemeli geniş bir bordürle sınırlanmıştır. Nişin iki yanında ikişer burmalı sütunçe yer almaktadır; bunların başlıkları bir konsolla birleştirilerek üstlerine birer ışınal düzenleme işlenmiştir. Geometrik kompozisyonlu geniş bir bordür içinde iki yanı rozetli mihrap âyeti bulunmaktadır. Mukarnaslı mihrap nişi alta kaş kemerli sathî nişlerle yedi kenarlı olarak yapılmıştır. Geç dönem özelliklerini yansıtan kesme taştan minber oldukça sadedir. Kaş kemerli kapı açıklığı üzerindeki alınlıkta kabark iri bir çiçek, yan aynaların ortasında birer kabara, alt kısımlarda kabark çiçek, çarkifelek motifleriyle alternatif biçimde yerleştirilmiş dilimli kemerli ve ajurlu açıklıklarla sathî nişler işlenmiştir. Geçiş açıklığı dilimli kemerli olup yuvarlak kemerli açıklıklı köşk kısmı piramit bir külâhla örtülmüştür. Caminin yenilenen minaresi de eklektik tarzdadır ve hafif içbükey yüzeylere sahip onaltıgen şeklinde düzenlenmiştir. Bu çokgen düzenleme şerefede ve petek kısmında aynen devam ettirilmiş ve alemlî armudî bir kubbecikle sonlandırılmıştır.

ULUCAMI

BİBLİYOGRAFYA :

Ersal Yavi, *Tokat, Niksar, Zile, Artova, Erbaa, Turhal, Reşadiye, Almus*, İstanbul 1986, s. 165; Semra Meral – Yusuf Meral, *Her Yönüyle Zile*, [baskı yeri ve tarihi yok], s. 23, 25; Halit Çal, "Zile Ulu Câmisi", *Sanat Tarihi Dergisi*, VII, İzmir 1994, s. 27-52.

İSMAİL ORMAN
AHMET VEFA ÇOBANOĞLU

ULUÇ ALİ

(bk. KILIÇ ALİ PAŞA).

ULUÇAY, Mustafa Çağatay

(1908-1970)

Tarihçi, yazar.

Çankırı'ya bağlı Çerkeş kasabasında doğdu. Babası Ârif Bey, annesi Hatice Hanım'dır. Aile lakabı Kadıkıranlar olup bazı yazılarında Kıranoğlu mahlasını kullanmıştır. İlkokulu Çerkeş'te bitirdikten sonra 1925'te İzmir Erkek Muallim Mektebi'ne girdi. Burada okulun müdür yardımcısı Faik Tolunay herkese bir Türkçe ad verirken ona da Çağatay ismini uygun gördü ve daha sonra bu isimle tanındı. 1929'da Ankara'daki Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü Tarih-Coğrafya Bölümü'ne girdi. İlk yazılarını bu okulda el yazısıyla çıkarılan *İHİ* adlı dergide yayımladı. 29 Şubat 1933'te mezun olunca Burdur Ortaokulu tarih öğretmenliğine tayin edildi. Bir öğretmen arkadaşıyla birlikte *Gül* isimli bir mecmua çıkardı. 24 Kasım 1935'te uzun yıllar görev yapacağı Manisa Ortaokulu'na geçti. Bu sırada Kültür Bakanlığı'nın, tarih-coğrafya öğretmenlerinin görev yerlerinde Türk Tarih Kurumu'nun yardımcı üyeleri sıfatıyla faaliyet göstermelerini istemesi ve halkevlerinin bu yöndeki çalışmalarını teşvik etmesi Çağatay Uluçay'ın araştırmaya ve yerel tarihe yönelmesinde etkili oldu. 1945'te Manisa Ortaokulu'n-

dan dönüştürülen Manisa Lisesi'nde iki yıl tarih dersleri verdi; burada çıkarılan *Bizim Lise* adlı derginin yayın direktörlüğünü yaptı. Uluçay'ın Manisa yılları çok verimli geçti. *Genç Kızılaycılar* adlı öğrenci mecmuasının yazı işleri müdürlüğünü yaptı; Manisa'da halkevi tarafından çıkarılan *Gediz* isimli dergiye yazılar yazdı. Ayrıca Manisa Halkevi'nin Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi başkanlığını, Mart 1943'ten itibaren Manisa Halkevi'nin yayın organı *Gediz*'in yazı işleri direktörlüğünü yürüttü. Daha 1938'de mahzen ve depolarda kötü şartlar altında muhafaza edilen Manisa şer'iyye sicillerine dikkat çekti ve yaptığı girişimlerle bu önemli tarih kaynaklarını yok olmaktan kurtardı. 433 deftere ulaşan sicilleri önce Manisa Müzesi'ne naklettirdi, ardından temizleyip tasnif etti. Pek çoğu dağınık vaziyette bulunan defterleri ciltletti. Daha sonra bu defterlerden faydalanarak özelde Manisa ve genelde Batı Anadolu tarihini aydınlatan pek çok orijinal eser ve makale yazdı.

6 Ocak 1947'de Balıkesir Necati Bey Eğitim Enstitüsü tarih öğretmenliğine tayin edildi. Ancak buradaki görevi kısa sürdü; aynı yıl içerisinde Marif Vekâleti tarafından iki yıllığına Londra'ya gönderildi. İngiltere'de özellikle British Library ve Public Record Office'de araştırmalar yaptı; tesbit ettiği bazı yazmaları daha sonra ilim âlemine tanıttı. Ayrıca Paul Wittek'le çalıştı. Londra'da İngiliz okullarını, tarih eğitim yöntemlerini ve ders kitaplarını inceledi. İngiltere'de on sekiz ay kaldıktan sonra Türkiye'ye döndü. Dönüş sırasında birkaç gün Fransa'da Bibliothèque Nationale ile İtalyan arşivlerinde çalıştı ve araştırmacıların dikkatini İtalyan arşivlerinde bulunan Türkçe belgelere çekti. İngiltere'deki çalışmaları ve gözlemlerine dair 1950 yılında "İngiliz Okullarında Tarih Öğretimi" başlıklı bir makale yazdı ve iki ülkedeki tarih eğitimi sistemini karşılaştırdı. Aynı yıl Manisa milletvekiliği için Cumhuriyet Halk Partisi'nden aday olmak istediysede Ankara'da yapılan merkez yoklamasından geçemedi. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndeki belgeleri tasnifle görevlendirildi. Lajos Fekete'nin başlattığı tasnif çalışmalarını tamamlama yolunda "H-Z" harfleri arasındaki belgelerin katalogunu hazırladı; ancak biraz aceleye getirildiğinden katalogun yeniden gözden geçirilmesini istedi. Muhtemelen bu sebeple veya başka bir sebepten dolayı katalogların yayımından daha sonra vazgeçildi. Uluçay, bir yandan belge tasnifiyle uğraşırken bir yandan da özellikle Avrupalılar'ın yüzyıllardan

beri hakkında gizemli ve hayal mahsulü hikâyeler ürettiği Osmanlı haremiiyle ilgili kaynaklara dayanarak ciddi eserler vermeye başladı. 1951'de İstanbul'da açılan Çapa Yüksek Öğretmen Okulu tarih öğretmenliğine getirildi ve ölünceye kadar burada hocalık yaptı. Bu görevi esnasında Darüşşafaka Lisesi'nde dersler verdi. Hayatı boyunca sürekli öğretmenlik görevinde bulundu ve idareciliğe iltifat etmedi. 4 Ağustos 1970 tarihinde geçirdiği bir beyin kanaması neticesinde öldü. Ölümünden önce birkaç cilt olarak planladığı "Türkler Devri Manisa Tarihi Kronolojisi" üzerinde çalışmaktaydı; eserin ancak 337 sayfalık kısmını yazabilmişti. Neşeli, mütevazı, sohbet ehli, dürüst ve çekingen bir kişiliğe sahip olan Çağatay Uluçay, Türk Tarih Kurumu'nun muhabir ve Türk Dil Kurumu'nun aslı üyesiydi. 1971'de Manisa'da öğretime açılan bir ilkokula adı verilmiştir.

Eserleri. Sosyal ve mahallî tarih alanında yaptığı öncü çalışmalarla dikkat çeken bir araştırmacı olan M. Çağatay Uluçay'ın kitap, makale ve bildiri şeklinde yayımladığı eserlerinin sayısı 300'ü geçmektedir. Şer'iyye sicillerinin mahallî ve sosyal tarih açısından önemini vurgulayarak bunlara istinaden eşkıyalık hareketlerini, bölgesel güvenlik sorunlarını, nüfus durumunu, âyan ailelerini, günlük yaşamı, tarımı, ticareti, esnafılığı ve toplumun farklı kesimlerini inceleme konusu yapmıştır. Uluçay'ın eserlerini birincisi Manisa ve Batı Anadolu bölgesiyle, ikincisi Osmanlı harem hayatıyla, üçüncüsü de hem kendi tecrübelemi hem İngiltere'deki gözlemleri ve edindiği birikimlerle tarih eğitimiyle ilgili kitap ve makaleler olmak üzere üç başlık altında toplamak mümkündür. *Manisa Tarihi* (İstanbul 1939, İbrahim Gökçen ile birlikte), *Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar* (I-II, İstanbul 1940-1946), *Manisa'daki Saray-ı Âmire ve Şehzadeler Türbesi* (İstanbul 1941), *XVII. Yüzyılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilâtı* (İstanbul 1942), *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri* (İstanbul 1944), *Manisa Ünlüleri* (Manisa 1946), 18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri (İstanbul 1955) adlı kitapları birinci; *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları* (İstanbul 1950), *Harem'den Mektuplar I* (İstanbul 1956), *Osmanlı Saraylarında Harem Hayatının İyüzü* (İstanbul 1959), *Harem II* (Ankara 1971), *Padişahların Kadınları ve Kızları* (Ankara 1980) isimli eserleri ikinci kategoriye

Mustafa
Çağatay
Uluçay